

FARMACII PUBLICE ORĂDENE ÎN PERIOADA 1880—1919

de

ALEXANDRU POP

I. Câteva considerații privind condițiile economico-sociale ale Oradei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

În general, se consideră că epoca de dezvoltare industrială a orașului Oradea începe după revoluția din 1848—1849. Cele „patru orașe” ale Oradei (Olosig, Orașul Nou, Subcetate, Velența) vor avea o administrație unică din 1860, iar din 1870 orașul va deveni municipiu.¹

Creșterea populației se va accentua în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Tabela 1), comparativ cu deceniile premergătoare revoluției de la 1848.

În 1880 primăria municipiului se afla într-o criză financiară acută având secătuite vistieria și resursele, situație din care va ieși abia în anii următori, prin înțelegerile cu Episcopia și Consiliul (care dețineau privilegiile încă din Evul Mediu) privind încasările de taxe, vămi, impozite și unele monopoliuri. Importanța orașului va crește și prin instalarea aici a unei Curți Regale de Apel în 1891 (numai zece orașe din Imperiul Austro-Ungar aveau astfel de curți).

Față de permanenta criză de locuințe, ultimul deceniu al secolului va cunoaște un deosebit avânt edilitar, implicit al edificiilor publice care va continua și în primul deceniu al secolului XX, imprimându-și amprenta pe configurația arhitectonică a orașului.

În perioada de referință, activitățile agricole se restrâng (inclusiv viticultura calamităată începând din 1890) rămânând în teritoriile extravilane, în favoarea unei extinderi a activității industriale legate de agricultură și comerț. Iau ființă mori cu aburi de mare capacitate, numeroase distilerii de alcool, fabrici de spirt și drojdie, fabrica de gaz aerian, antrepozite, se dezvoltă transportul pe calea ferată (în 1870 se inaugurează linia Oradea—Cluj, iar între 1883—1887 se realizează linia ferată Oradea—Beiuș).

În 1869 ia ființă Hala Comercială (un fel de Bursă a grânelor), apoi Camera de Comerț și Industrie care vor deveni centre de promovare a dezvoltării economice a orașului. Instituțiile bancare și de credit își vor oferi serviciile investitorilor în număr tot mai mare.

Dezvoltarea vieții economice a condus la dinamizarea vieții social-culturale, implicit și la îmbunătățirea stării de sănătate. Spitalul orășe-

¹ Liviu Borcea, Gheorghe Gorun ș.a., *Istoria orașului Oradea*, Ed. Cogito, Oradea, 1995, p. 211—236.

nesc deschis în 1806 se va completa cu noi pavilioane în 1873 și 1895, existând și alte spitale de mai mică importanță, confesionale sau cu caracter privat-asociativ. În sfârșit, rețeaua de farmacii va cunoaște una din cele mai spectaculoase dezvoltări cu performanțe peste cele ale multor orașe asemănătoare sau chiar mai mari (Tabela 2).

II. Dezvoltarea rețelei de farmacii publice

În 1880 existau șase farmacii publice care se vor dovedi insuficiente pentru satisfacerea cerințelor social-sanitare în prepararea și distribuirea de medicamente pentru populație, născându-se o ofertă semnificativă privind deschiderea unor noi farmacii². Astfel, în 1891 se deschide a 7-a farmacie, ritmul de apariție fiind de o farmacie la 5 ani (1896, 1901, 1906), pentru ca apoi acesta să devină *anual* în intervalul 1907—1912,³ cea de-a 16-a farmacie (și ultima) până la declanșarea primului război mondial fiind farmacia „Sfântul Anton”. În aceste condiții, de creștere a numărului de farmaciști, se vor înregistra forme adecvate de organizare a acestora, influențând la rândul lor condițiile de apariție a noi farmacii. Astfel, în 1884, de exemplu, funcționau trei asociații notabile cu caracter profesional:

— Societatea de Medicină, Farmacie și Științele Naturii din județul Bihor (Biharmegyei Orvos, Gyógyszerész és Természettudományi Egylet)

— Corporația (Uniunea) farmaciștilor din Debrețin — Bihor (Debrecen — Biharmegyei Gyógyszerész Testület/Egylet/)

— Uniunea Națională a Farmaciștilor (cu filială în Bihor) (Országos Gyógyszerész Egylet)

la care mai putem adăuga Filiala orădeană a Asociației Naționale a ajutoarelor de farmaciști din Ungaria (A Magyarországi gyógyszerészségek országos szövetségének nagyvárosi fiókja) constituită în august 1913⁴.

Dacă vom încerca să reprezentăm grafic dinamica creșterii numărului de farmacii în perioada 1880—1918 (Fig. 1), vom observa în ansamblu o curbă ascendentă (în realitate o „scară” cu paliere) al cărei segment AB este o linie dreaptă (creștere proporțională a numărului de farmacii în timp), dar începând din punctul B până în C avem o creștere exponențială a curbei (numărul farmaciilor crescând vertiginos în timp), în 1912 atingându-se momentul de maxim cu cea de-a 16-a farmacie înființată („Sfântul Anton”).

În perioada 1891—1912 avem de-a face cu o curbă exponențială a apariției farmaciilor (un „boom”), cu o pantă ascendentă foarte pronunțată între 1906—1912. Explicația acestui „fenomen” rezidă în încercarea de echilibrare a numărului de locuitori pe farmacie, întrucât creșterea numărului de locuitori impunea recuperarea întârzierii din perioada 1880—1905 în deschiderea de noi farmacii, urmată de perspec-

² Alexandru Pop, *Farmacii orădene între anii 1850—1880*, în „Crisia” XVII, Oradea, 1987, p. 325.

³ În 1910 s-a deschis farmacia „Steaua” (în fapt, s-a mutat și și-a schimbat numele, din farmacia „Speranța” în „Steaua”), orașul rămânând tot cu 13 farmacii ca în 1909; în 1911 s-au deschis două farmacii noi, „Salvatorul” și „Diana”.

⁴ Ziarul „Nagyvárad” (Oradea) nr. 188/19 aug. 1913.

tiva posibilității de câștig a farmaciștilor, dată de avântul economic al orașului la începutul secolului nostru.

Raportând numărul de locuitori la numărul de farmacii se obține curba ---- din Fig. 1 unde se vede că la fiecare deschidere de farmacie, curba suferă o cădere bruscă (normal, căci numărul de locuitori/farmacie va scădea imediat) cu tendința de a se înscrie în dreptunghiurile hașurate care reprezintă o „optimizare“ a nr. de locuitori/farmacie și anume:

Număr de locuitori ai orașului	Număr optim de loc./farmacie ⁵
10 000— 20 000	2 500—3 500
20 000— 50 000	3 500—4 500
50 000—100 000	4 500—5 500
100 000—500 000	6 000—8 000

Astfel, de exemplu, prin deschiderea farmaciei a 5-a („Leul“), curba repartiției nr. loc./farmacie revine în cadrul optim (Fig. 1), dar populația orașului crescând, curba va avea tendința de a ieși din cadru prin depășirea nr. loc./farmacie, ceea ce era în defavoarea locuitorilor și conducea la suprasolicitarea farmaciilor existente. Farmacia a 6-a („Sfântul Ladislau“) va reglementa echilibrul, dar nu pentru mult timp, căci creșterea populației va fi mai accentuată, în 1880 curba nr. loc./farm. indicând cca 5 250 loc./farm., deci peste valoarea optimă, fiind un semnal pentru necesitatea deschiderii unei noi farmacii, pentru a nu aglomera cele existente. Abia în 1891 va apărea a 7-a farmacie („Îngerul Păzitor“), când, deja se atinsese cca. 6 800 loc./farm., un număr evident exagerat și vorbind despre o îngreunare a condițiilor de deservire cu medicamente a populației. Dacă mai adăugăm că farmaciile orașului mai deserveau și o parte a populației rurale (aflată la târg, în trecere etc.), nr. loc./farm. depășea cifra de 7 000—8 000.⁶

O statistică la nivelul județului Bihor (care includea și localitățile din Ungaria de azi) indica în 1889 un număr de 15 979 loc./farm., iar în 1890 un număr de 17 727 loc./farm. (datorită creșterii mai accentuate a populației), ceea ce era în evidentă discrepanță cu condițiile de la oraș, căci multe sate nu dispuneau de farmacii.⁷

⁵ Datele constituie o medie statistică ce ține cont de schimbarea repartiției populației pe farmacii, odată cu creșterea numărului de locuitori și a mărimii orașului. O lege din 1876 reglementa distanța necesară dintre farmacii, precum și un număr de circa 6 000 locuitori la o farmacie, argumente evocate de unii farmaciști consilieri, pentru a împiedica deschiderea altor farmacii concurente. Rigiditatea reglementărilor n-a rezistat presiunii liberei concurențe, care, în final va echilibra necesitatea de medicamente a populației cu dorința de câștig a farmaciștilor.

⁶ Absența farmaciilor fixe mai ales în mediul rural era „compensată“ oarecum de farmaciile portabile („de mână“), reglementate de Circulara Min. de Interne din 4.XI.1880, prin care numai medicii de circumscripție erau autorizați să le dețină, circulara prevăzând un număr de 25 de medicamente nominalizate, între care: clo-roform, salicilat de sodiu, Magnesia usta, ulei de măsline, Opium pulvis, chinină ș.a.

⁷ „Nagyvárad“, nr. 132/12 iun. 1891.

Nu trebuie să uităm, apoi, că între o farmacie din mediul urban și una din mediul rural existau diferențe notabile privind aspectele tehnico-profesionale, de aprovizionare și numărul de personal încadrat.

În aceste condiții, deschiderea unor noi farmacii s-a impus în mod obiectiv, lupta de interese pentru obținerea aprobării de înființare a acestor farmacii fiind tot mai evidentă (vezi în continuare). La început cu o „cadență“ de deschidere, de o farmacie la 5 ani (farmaciile 7—10, 1891, 1896, 1901, 1906), ritmul se va accentua în perioada 1906—1912, atingând în medie o farmacie pe an (fig. 1), ceea ce nu numai că va reglementa nr. loc./farm. în limite optime, dar va crea și o situație cu totul remarcabilă, chiar privilegiată a orașului Oradea față de alte orașe din Ungaria (Tabela 2).

Din tabelă, remarcăm că Oradea, fără a fi cel mai mare oraș după Budapesta, avea *cel mai mare număr de farmacii*, după capitală. Un loc privilegiat, printre primele 5—6 orașe, îl va menține și în perioada dintre cele două războaie mondiale, când Oradea va aparține regatului României.

În timpul primului război mondial, curba nr. loc./farm. va coborî datorită scăderii numărului de locuitori, pentru ca în primii ani de după război (1920—1921), prin deschiderea a patru noi farmacii, nr. loc./farm. să scadă (fapt în favoarea locuitorilor, dar nedorit de farmaciști, sub aspect comercial). Acest mic „boom“ postbelic (care se va repeta și după al doilea război mondial, precum și după revoluția din decembrie 1989) va fi urmat de o perioadă în care creșterea populației va reduce la valoarea optimă, de echilibru nr. loc./farm., evident fără a mai înființa alte farmacii (Fig. 1).

În concluzie, se poate reține că Oradea primului deceniu al secolului al XX-lea era unul dintre primele orașe ardelenene, și chiar la nivel central-european, cu un nivel superior de asistență farmaceutică, fapt ce se înscrie armonios în întreaga dezvoltare economică, edilitară și socio-culturală a orașului.

III. Repere monografice ale farmaciilor

Istoricul atingerii performanței de a fi orașul din provincie cu cel mai mare număr de farmacii a fost destul de agitat. El începe cu solicitările pentru deschiderea celei de-a 7-a farmacii, având în vedere că după 1880 se constatase insuficiența numărului de farmacii orădene (Fig. 1) față de creșterea numărului de locuitori, anunțându-se o perspectivă deosebit de atrăgătoare din punct de vedere al preparării și comercializării medicamentelor.

La sfârșitul anului 1890 exista peste o duzină de cereri de deschidere pentru cea de-a 7-a farmacie, între solicitanți figurând farmaciști deja cunoscuți, ca Hering Sándor, Marschalko Leo, Sternthal Sándor, Hegedüs Rezső ș.a., amplasamentele solicitate fiind locuri frecventate (piețe, intersecții de străzi circulate), unde în viitor vor apărea într-adevăr farmaciile „Îngerul Păzitor“ (1891), „Șarpele“ (1901) și „Regele Mathias“ (1909)⁸.

⁸ Arhivele Naționale Oradea. *Fond Prim. Municip. Oradea*, Inv. 141, Dos. 439, f. 11 și f. 50.

Câştig de cauză în deschiderea celei de-a 7-a farmacii va avea Hering Sándor („Îngerul Păzitor“, 1891), dar solicitările pentru deschiderea a încă unei farmacii vor continua în anii următori, argumentele fiind date de creşterea numărului de locuitori.⁹

Cu toată opoziţia colegiului farmaciştilor format din proprietari farmaciilor existente¹⁰, Consiliul Municipal consideră oportună deschiderea celei de-a 8-a farmacii¹¹ într-o zonă puţin mai periferică a oraşului, dar în perspectivă de dezvoltare, capătul străzii Szaniszló (azi str. Mihai Eminescu), aceasta fiind deschisă în 1896 de farmacistul Szűts Sámuel (farmacia „Sfântul Ştefan“).

Acest „duel“ dintre farmaciştii care doreau să deschidă noi farmacii şi proprietarii existenţi care-şi vedeau atinse interesele se va intensifica în următorii ani (vezi dosarele 535, 545, 597, 460 ş.a. de la Arhivele Naţionale Bihor, Fond Prim. Municip. Oradea, Inv. 141), primăria situându-se, în principiu, de partea noilor întreprinzători, căutând să asigure în cadrul asistenţei sanitare generale şi o bună deservire cu medicamente din farmacii, în ciuda argumentelor aduse de vechii proprietari, că oraşe ca Debreţin, Seghedin, Kecskemét, Budapesta stau mult mai rău cu nr. loc./farm.¹² Rezultatul final, prin deschiderea succesivă, an de an, a unor noi farmacii în perioada 1906—1912, a fost în favoarea locuitorilor, cu cea de-a 16-a farmacie („Sfântul Anton“, 1912), Oradea, aşa cum s-a arătat, situându-se pe primul loc privind numărul absolut al farmaciilor publice (după Budapesta). Amplasarea celor 16 farmacii se vede în Fig. 2.

Trebuie să mai amintim că primăria ajută populaţia săracă în procurarea de medicamente. Astfel, de exemplu, Consiliul Municipal a plătit în trim. III. 1897 pentru medicamente gratuite acordate săracilor prin anumite farmacii, 1 570 coroane şi 9 fileri, farmaciştii înşişi micşorându-şi procentul beneficiilor pentru aceste medicamente¹³.

1. Farmacia „Crucea de Aur“

După moartea farmacistului Bertsinsky Károly (1876), farmacia rămâne în posesia soţiei şi fiicei sale, văduva farmacistului arendând-o mai multor farmacişti.

În martie 1913 farmacia este cumpărată de la văduva Bertsinsky de către arendaşul de atunci, farmacistul Lédig Árpád, iar din februarie 1916 intră în proprietatea farmacistului Németh Pál care o va deţine şi după terminarea primului război mondial.

⁹ *Ibidem*, Dos. 448.

¹⁰ Aceştia erau reuiniţi în „Corporaţia proprietarilor de farmacii din Oradea“ (Nagyváradí gyógyszerész társulatának testülete), în anul 1908 preşedintele ei fiind Csanda Endre sen., iar secretar Pohl Jenő (Arh. Naţ. Ord. Fond Prim. Mun. Ord. Inv. 141, Dos. 535 f. 193).

¹¹ Pentru deschiderea ei existau 8 cereri ale farmaciştilor locali şi câteva ale unor farmacişti din alte localităţi (Arh. Naţ. Ord. Fond Prim. Mun. Ord. Inv. 141, Dos. 448, f. 4—40 şi f. 41—45).

¹² „Nagyvárad“, nr. 100/28 apr. 1907 şi Arh. Naţ. Ord. Fond Prim. Mun. Ord. Inv. 141, Dos. 545 f. 33.

¹³ „Nagyvárad“, nr. 252/28 oct. 1897.

Conducerea tehnico-administrativă a farmaciei a fost preluată încă înainte de decesul farmacistului Bertsinsky de către farmacistul Hering Sándor, la început ca diriginte, apoi din 1876 ca arendaș, până în 1891, când își deschide propria farmacie („Îngerul Păzitor“). În 1893 documentele îl atestă ca arendaș pe farmacistul Sternthal Sándor (probabil până în 1901 când își va deschide și el farmacia proprie, „Șarpele“), apoi se pare că Hering Sándor a rearendat-o în intervalul 1901–1903, căci farmacistul Rozvány György a preluat farmacia în 1903 „după decesul arendașului Hering S.“¹⁴ În 1910 îl găsim arendaș pe Lédig Árpád, care o va cumpăra în 1913 (vezi mai sus). Dintre angajați, mai semnalăm pe farmacistul Hegedűs Rezső în 1889 și pe Hajdú Hűgő, farmacist cu diplomă, asistent între 29.VI.1910–10.IV.1911 și, respectiv, 1.X.1912–11.IV.1913.

În afara activității curente, în cadrul laboratorului farmaciei se executau și diverse analize fizico-chimice (un buletin de analiză pentru 1 litru de lichid în 1888¹⁵). Din vechea dotare a farmaciei, câteva vase de lemn se păstrează la Muzeul de istorie a farmaciei din Cluj-Napoca.¹⁶

Amplasamentul farmaciei, Piața Sf. Ladislau nr. 2, care era în 1880 într-o clădire azi inexistentă (spațiul verde din fața statuiei lui Mihai Eminescu), s-a schimbat probabil la cumpăna secolelor XIX–XX, în 1904 având adresa str. Teleki nr. 2 (azi str. Mareșal Ion Antonescu) în colțul Pieței, numele actual al farmaciei fiind „Delia“ (intrarea din Piața Unirii, colț cu str. M-șal Ion Antonescu).

2. Farmacia „Coroana Maghiară“¹⁷

În 1880 farmacia se afla în proprietatea lui Nyiri György, fiind transcrisă pe numele său încă din 1862 ca urmare a căsătoriei lui cu Ida, fiica fostului proprietar al farmaciei, Láposy Lajos.¹⁸

Farmacistul Nyiri va fi în posesia farmaciei „Coroana Maghiară“ timp de 45 de ani, până la decesul său în august 1907, remarcându-se nu numai profesional sau ca membru de frunte în asociațiile de profil, ci și ca edil al orașului. Cu câțiva ani înainte de deces, conducerea farmaciei a încredințat-o fiului său Ödön, doctor în farmacie și care împreună cu fratele său Béla (avocat) vor moșteni farmacia.

În februarie 1912, farmacia este cumpărată de farmaciștii Rácz Rezső și Vadász Gusztáv, pentru ca după circa doi ani, primul să devină singurul proprietar până la cel de-al doilea război mondial.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 167/22 iul. 1903.

¹⁵ Arh. Nat. Ord. *Fond Prim. Mun. Ord.* Inv. 142, Dos. 117/f. 33.

¹⁶ Eva Crișan, *Materia Medica de Transylvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 235.

¹⁷ În sec. XVIII purta numele inițial „Coroana de Aur“ (AD AUREAM CORONAM) Arh. Naț. Ord. *Fond 16. Spitalul Mizericordienilor*, Inv. 65 Dos. 3 a, f. 8 (în sec. XIX o găsim sub trei denumiri: „Coroana de Aur“ (1828) *ibidem*, f. 26), apoi „Coroana“ (cf. hărțile din 1859 a lui Halacsy S.) și „Coroana Maghiară“ începând cu ultima treime a secolului.

¹⁸ Alex. Pop, *Farmacii orădene între anii 1850–1880*, în „Crisia“ XVII, Oradea, 1987, p. 328.

La farmacia „Nyiri“ (cum mai era cunoscută) au învățat și practicat multe generații de farmaciști, între care Hankovits F., Lénárd J., Sajó Gy., Medvigy F., Metzgi I. ș.a.

Amplasamentul farmaciei era și în 1880 pe strada Principală a orașului (Fő utca) nr. 18 (azi str. Republicii), în 1884 se mută cu câteva case, la nr. 8, în 1904 având aceeași adresă, ca în 1907 să fie Uri utca nr. 1 (azi str. Episcop Ciorogariu), la intersecția celor două străzi. Farmacia a funcționat până la naționalizare (1949), mai târziu fiind demolată.

3. Farmacia „Rodia“

Apartinând Ordinului călugărilor mizericordieni, farmacia era condusă de un farmacist-diriginte (provisor), de regulă membru al Ordinului, ajutat fiind de unul sau doi practicanți (asistenți) sau ucenici.

În 1880 provisor era Göreij Gyárfás, absolvent în 1876 al facultății de farmacie din Budapesta, în 1888 era Kalina Bencze, în 1890 Petronij Walfrid, în 1895 Mura Fülöp, în 1908 Hindelang Jenő, iar din 1910 Rontskevits Ferencz Anselm, pe care îl vom găsi aici ca diriginte și în 1923.

Ca și la celelalte farmacii cu tradiție din oraș, și aici vor învăța și practica farmacia mai ales în calitate de ucenici (tirocinanți) mulți tineri, viitori farmaciști: Nagy Richárd, Marschalko Leó (care va deschide în 1901 farmacia „Șarpele“), Filiala Clarus ș.a. Dintre vechile dotări ale farmaciei un număr important de vase și instrumente se găsesc în colecția Muzeului de istorie a farmaciei din Cluj¹⁹. Actualul mobilier este în cea mai mare parte de la începutul secolului nostru, fiind foarte bine conservat și întreținut.

Cât privește amplasamentul, cu totul remarcabil este faptul că de la înființare (1760) și până în zilele noastre, farmacia nu și-a schimbat amplasamentul de pe strada principală a orașului (Nagy utca 29) (azi str. Republicii 33, în clădirea Direcției Sanitare Bihor, fost spital și clinică ORL și oftalmologie).

4. Farmacia „Vulturul de Aur“

În anul 1846 Molnár József, absolvent al facultății de farmacie din Budapesta în 1830, cumpăra farmacia „Vulturul de Aur“ care va rămâne în posesia familiei timp de șase decenii. În 1880 îl găsim încă proprietar pe bătrânul József. Trei dintre fiii săi, Lajos, Miklós și János i-au urmat cariera, practicând la început în farmacia părintească. După decesul tatălui (la începutul anilor '80), Lajos, absolvent al facultății de farmacie din Viena în 1873, va deveni proprietar. El va spori prestigiul farmaciei prin profesionalismul său și pregătirea practică a generațiilor de viitori farmaciști.

Ca și farmacistul Nyiri, Molnár Lajos s-a remarcat și prin participarea activă la viața comunității, fiind membru marcant al S.M.F.

¹⁹ Eva Crișan, *Materia Medica de Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 212, 215, 231, 247, 250—252.

Șt. Nat. Bihor, membru în Consiliul Municipal și primcurator al Bisericii augustane (luterane) din oraș.

Neavând succesori direcți, în decembrie 1907 vinde farmacia lui Farkas István cu 220 000 coroane²⁰, cu aceasta începând declinul farmaciei. După un an și jumătate, în iulie 1909 farmacia trece în posesia lui Lessner Alfred și a soției, pentru ca apoi în condițiile tulburilor ale declanșării primului război mondial, în aprilie 1914 să intre în posesia Băncii Maghiare S.A. (Magyar Bank Részvénytársaság). În ianuarie 1916 farmacia este cumpărată de Schreiber Jakab și soția din Bistrița, care o vor ceda farmacistei Káin Eszter, bistrițeană de fel, dar care, stabilită la Oradea, va prelua administrarea farmaciei cu mână forte în toată perioada interbelică, redându-i vechiul renume. Ea a fost și prima farmacistă, proprietară de farmacie din Oradea.²¹

Din vechea farmacie, câteva borcane de sticlă se mai găsesc la Muzeul de istorie a farmaciei din Cluj-Napoca.

Amplasamentul farmaciei a rămas neschimbat de la înființare (1798), în piața mică a orașului (Piața Sf. Ladislau nr. 6), azi Piața Unirii nr. 6, în anul 1880 menționându-se: „în clădirea Casei de Economii”.

5. Farmacia „Leul”

În noiembrie 1880 văduva farmacistului Lindtner Eduard vinde farmacia „Leul” cu suma de 17 500 de forinți tânărului farmacist Racsek Ferencz, absolvent la Budapesta în 1879. Acesta, la rândul său o vinde în februarie 1883 lui Bleyer Jakab (probabil tatăl farmacistului Bleyer Károly care lucra în farmacie și care în 1888 figurează ca proprietar). În aprilie 1892 farmacia este arendată lui Sternthal Sándor care apoi o va cumpăra. În noiembrie 1901 acesta o vinde cu 90 000 de coroane farmacistului Lessner Alfred care o va deține până în 1908 (în 1909 el va cumpăra farmacia „Vulturul de Aur”) când o vinde lui Rácz Rezső. Acesta din urmă o va păstra și administra până în 1912 (când se va asocia cu farmacistul Vadász Gusztáv să cumpere farmacia „Coroana Maghiară”).

Se pare că după plecarea lui Rácz R., farmacia intră în posesia Casei de Economii Bácsőpolyai, ultimul diriginte, farmacistul Mihályi Lajos cumpărând-o în 1914 și asigurându-i buna funcționare în toată perioada interbelică.

În 1880 farmacistul Racsek F. avea ca asistent pe Lödy István și practicant cu patru clase gimnaziale²² pe Hankovits Ferencz. În perioada în care proprietara farmaciei era Casa de Economii, menționăm ca diriginți pe Jobbágy Vilmos, Maybaum Samuel și Mihályi Lajos.

De la înființare (1825), amplasamentul farmaciei „Leul” a rămas în aceeași zonă a Pieții Mari (Nagy Vásártér): primul amplasament —

²⁰ „Nagyvárad”, nr. 297/25 dec. 1907.

²¹ Prima farmacistă din Bihor, d-ra Szorády Ilona din Felsőtelekes a obținut aprobarea Ministerului Învățământului Public și a practicat la farmacistul Péchy József din Csökmő (*Ibidem*, nr. 131/31 mai 1904).

²² Începând din 1 ian. 1888 reglementările prevedeau ca ucenicii practicanți în farmacii, să aibă cel puțin 6 clase gimnaziale (medii). Cu aprobări nominale, chiar și fetele vor fi admise („Nagyvárad”, nr. 15/15 iul. 1911).

Piața Mare nr. 14, colț cu fosta străduță ce ducea la Cetate (str. Porții — Kapu utcza) s-a schimbat, în 1880 figurând la nr. 65 (cu 50 m mai spre Nord, pe aceeași linie cu vechiul amplasament), în 1907 la nr. 14 (alt loc), colț cu strada Clujului. Toată această zonă a fost demolată în anii '970, pe ultimul amplasament al farmaciei fiind un spațiu verde.

6. Farmacia „Sfântul Ladislau“

În anul 1880, proprietar al farmaciei era Ember Emanuel, absolvent al facultății de farmacie din Viena în 1858²³. El a fost proprietar al farmaciei mai bine de trei decenii, remarcându-se profesional, ca membru fondator al Societății de Medicină, Farmacie și Științele Naturii din Bihor, precum și în alte asociații social-culturale. După decesul lui (decembrie 1896), farmacia trece în posesia soției sale care va angaja un diriginte pentru a conduce activitatea farmaciei. În mai 1903, farmacia este vândută de văduva Ember farmacistului Hegedűs Rezső, care în 1923 va fi încă proprietarul ei.

Între angajații farmaciei în această perioadă, remarcăm pe Marshalko Leó ca diriginte (cu 20 de ani în urmă ajutor la „Rodia“), cel puțin din 1899 până în octombrie 1901 (când va deschide farmacia „Șarpele“).

Amplasamentul inițial al farmaciei a fost pe str. Clujului nr. 95, pe latura nordică a Pieței Bisericii (intersectată de str. Clujului), apoi s-a mutat pe aceeași stradă la nr. 219 (pe partea opusă). În 1866 Ember a făcut o cerere de mutare mai spre Piața Bisericii, fără a-i fi aprobată²⁴. Abia la începutul secolului nostru, în 1903 farmacia se va muta la intrarea străzii în Piața Bisericii, adresa fiind Piața Bisericii nr. 1 (azi Piața Tineretului nr. 1), unde există și astăzi (farmacia „Gentiana“).

7. Farmacia „Îngerul Păzitor“

Este prima farmacie care se deschide după anul 1880, abia în 1891, deși existau solicitări numeroase pentru deschiderea celei de-a 7-a farmacii. Ea a fost deschisă la 12 februarie 1891²⁵ de fostul arendaș al farmaciei „Crucea de Aur“, Hering Sándor, bine cunoscut în oraș. La moartea acestuia (1903), farmacia rămâne în posesia soției care o va vinde în 1905 farmacistului Nagy Kormány Zoltán.

Acesta, după patru ani în august 1909 o vinde farmacistului Farkas István (care renunțase la farmacia „Vulturul de Aur“). În mai 1912 farmacia este cumpărată cu 126 000 de coroane de Kovács Béla (fostul proprietar al farmaciei „Îngerul“ de la Băile Felix) care nu după mult timp o revinde în iunie 1914 farmacistului Révész János, care va rămâne proprietar în toată perioada interbelică.

Între farmaciștii care au funcționat la „Îngerul Păzitor“ amintim pe Szeremley Tihamér ca diriginte (după moartea lui Hering S.) și Gebhardt Zoltán, asistent la Nagy Kormány Zoltán.

²³ Vezi nota 18.

²⁴ Arh. Naț. Ord. Fond Prim. Mun. Ord. Inv. 141, Dos. 277, f. 14.

²⁵ *Ibidem*, Dos. 439, f. 70.

Amplasamentul farmaciei era pe str. Teleki nr. 427 (azi str. Mareșal Ion Antonescu), colț cu actuala str. I. L. Caragiale, în casa proprie a farmacistului Hering, numele farmaciei și amplasamentul rămânând neschimbate până după al doilea război mondial. Astăzi spațiul fostei farmacii are destinație comercială.

8. Farmacia „Sfântul Ștefan“

Farmacia s-a deschis la 15 iunie 1896 de către farmacistul Szűts Sámuel, absolvent al facultății de farmacie în 1884.²⁶ El a deținut farmacia circa 5 ani, în martie 1902 figurând ca proprietar farmacistul Grósz Sándor. În ultimii ani de posesie, acesta a arendat-o sau și-a angajat un diriginte, în 1911 vânzând-o farmacistului dr. Raáber Árpád care apoi își va asocia soția (Margit Schulmann), soții Raáber deținând farmacia în continuare și în perioada interbelică.²⁷

În februarie 1908 funcționau în cadrul farmaciei, proprietarul, un farmacist cu diplomă, un practicant și o casieră, fără să fie nominalizați. În 1909—1910 farmacia a fost arendată lui Medvigy Ferencz (care va cumpăra în 1910 farmacia „Madonna“), iar între 1912—1914 îl găsim arendaș pe Róth Miklós.

Amplasamentul farmaciei era pe strada Szaniszló nr. 60 (azi str. M. Eminescu), la intersecția actualelor străzi Ep. Roman Ciorogariu și Gh. Lazăr, neschimbându-și locul până în 1918. Clădirea există și astăzi, spațiul farmaciei având destinație comercială.

9. Farmacia „Șarpele“

La 25 noiembrie 1901, farmacistul Marschalko Leó obține aprobarea pentru deschiderea celei de-a 9-a farmacii din Oradea, cu ocazia inspectării ei de către medicul șef al orașului, dr. Baróthy Ákos, la 15.III.1902, deschizându-se pentru public sub numele de „Șarpele“.²⁸

După trei ani, în noiembrie 1904, farmacistul Blayer József (a nu se confunda cu farmacistul Bleyer K. de la „Leul“) cumpără farmacia, pe care o va deține până în martie 1909 când o vinde lui Szénásy Ferencz, acesta din urmă vânzând-o asistentului său Reisz István după un an, în martie 1910. Farmacistul Reisz I. va fi posesorul farmaciei „Șarpele“ mai bine de trei decenii, până la prigoana antisemită din al doilea război mondial.

În 1904 este menționat farmacistul Tóth Bertalan, iar în 1908, pe lângă proprietar, mai lucrau doi asistenți cu diplomă, un practicant și o casieră, farmacia având o clientelă numeroasă.

Amplasamentul farmaciei „Șarpele“ era în plin centrul orașului, Piața Bémer nr. 1 (azi Piața Regele Ferdinand) într-o clădire etajată

²⁶ *Ibidem*, Dos. 448, f. 45.

²⁷ În 1912 farmacia apare ca „Sfânta Treime“ înființată în 1895 (Dr. Varságh Zoltán, Koritsánczy Ottó, *Gyógyszerészek Zsebnaptára az 1913-ik évre*, Budapest, Stephaneum Ny. R.T. 1912, p. 200. Credem că este o greșeală.

²⁸ Arh. Naț. Ord. *Fond Prim. Mun. Ord.*, Inv. 141, Dos. 545, f. 51 și f. 65.

cu parterul ocupat de spații comerciale. Clădirea există și astăzi, spațiul farmaciei primind destinații cu caracter comercial după naționalizarea farmaciei (1949).

10. Farmacia „Speranța” („Steaua”)

Farmacia s-a deschis la 2 iulie 1906, deși avea aprobare din 1904, de către farmacistul Hankovits Ferencz²⁹. Acesta cumpărase în 1896 farmacia „Hygea” din comuna Seleuș (azi cartierul „Nufărul” din Oradea) pe care, de fapt, a mutat-o în Oradea sub numele „Speranța” în 1906.

După primii ani de funcționare, datorită deverului slab, cât și vecinătății farmaciei „Leul”, Hankovits obține în 1910 aprobarea mutării farmaciei sale în Piața Mare nr. 7, în partea opusă farmaciei „Leul”, schimbându-și numele în „Steaua”, evident prin desființarea farmaciei „Speranța”. În 1912 Hankovits era încă proprietar, dar nu pentru mult timp, căci o va vinde lui Molnár Emanuel, pe care îl găsim proprietar în 1916. În septembrie 1918 farmacia era condusă de Ruttkay Aladár, fără să putem preciza în ce calitate (proprietar, arendaș sau diriginte).

Cu ocazia inspecției sanitare din 22.IV.1911³⁰ se menționează personalul farmaciei „Steaua” format din Vinnay Béla arendaș (încă din 1910), un asistent (fără diplomă) și un practicant.

La farmacia „Steaua” s-a ținut în 18.VIII.1913 adunarea de constituire a filialei orădene a Asociației Naționale a ajutorilor de farmaciști din Ungaria, unde s-a ales ca președinte Hajdú Húgó, secretar Gálosi Ferencz, casier Kardos Miklós, notari Farkas Sándor și Mann Kornél³¹.

Amplasamentul farmaciei „Speranța”, la deschiderea ei, era pe str. Vămii nr. 4 (azi str. Sucevei, dar începutul vechii străzi aparține azi Pieței Cetății, pe amplasamentul vechii farmaciei fiind azi Banca Comercială „Ion Țiriac”, Piața Cetății nr. 18). Farmacia „Steaua” se afla în partea de apus a Pieței Mari, la nr. 7, colț cu str. Arborele Verde (azi str. V. Alecsandri).

11. Farmacia „Rákóczi Francisc al II-lea”

În martie 1907, farmacistul Csanda Endre sen. primește autorizația pentru deschiderea farmaciei, pe care o inaugurează efectiv în 21.X.1907³², inspecția sanitară având loc după două zile.

Csanda Endre sen. a făcut cunoscută farmacia, prin profesionalismul său, a fost un membru marcant al S.M.F.Șt.Nat. Bihor și al Comisiei Sanitare de pe lângă primărie. El va conduce farmacia până când va fi succedat de nepotul de frate, Csanda Endre jun.

Farmacia „Rákóczi F. II” s-a deschis pe str. Szacs vay nr. 50 (azi str. Cuza Vodă). Datorită amplasamentului oarecum periferic, cât și

²⁹ *Ibidem*, Dos. 535, f. 160.

³⁰ *Ibidem*, f. 233.

³¹ „Nagyváradi”, nr. 188/19 aug. 1913.

³² *Ibidem*, nr. 251/31 oct. 1907.

condițiilor devenite improprii (igrasie în încăperi), în noiembrie 1911 se aprobă mutarea farmaciei pe aceeași stradă la nr. 24, loc pe care se află și astăzi (Farmacia „Elixir“, str. Cuza Vodă nr. 28).

12. Farmacia „Madonna“

Farmacia a fost deschisă de Pohl Jenő în aprilie 1908, având mobilierul „modern și funcțional“ executat de fabrica de mobilă Rimánóczy Kálmán jun.³³, mobilier aflat și azi în farmacie.

În octombrie 1910 farmacistul Pohl J. se muta la Budapesta, farmacia fiind preluată, cu acceptul Consiliului Municipal, de dr. Medvigy Ferencz, care va deveni și proprietar pe întreaga perioadă interbelică.

Amplasamentul farmaciei, neschimbat de la înființare, se află pe str. Sztaroveszky nr. 1 (azi str. General Magheru nr. 3, colț cu str. George Enescu, farmacia numindu-se azi „Diana“).

13. Farmacia „Regele Mathias“

Farmacia „Regele Mathias“ a fost deschisă la 14 oct. 1909 de către farmacistul Csanády Kálmán, pe baza unei aprobări din martie 1909, în urma decesului farmacistului Simigh István în iulie 1908 și căruia i-a sosit aprobarea inițială de a deschide această farmacie, din păcate, prea târziu!³⁴

În anul 1912 farmacistul Csanády K. se asociază cu farmacistul Ruttkay Aladár care va deveni, după război, singurul proprietar până în anul 1934. Se pare că din anul 1913 și în anii primului război mondial, activitatea farmaciei a fost condusă de farmacistul Szabó Dezső.

Farmacia se găsea pe str. Sf. Ioan nr. 46 (Szt. János utca, azi str. Ady Endre) și nu-și va schimba adresa până la naționalizare, când va fi închisă. Azi mai există clădirea, spațiul vechii farmacii având destinație comercială.

14. Farmacia „Salvatorul“

Aprobarea deschiderii farmaciei „Salvatorul“ s-a dat la 4 oct. 1911 pentru farmacistul Rocsin Silviu din Lipova, primul proprietar de farmacie de naționalitate română³⁵. În martie 1913 el vinde farmacia lui Zsigmondovics Géza, absolvent al facultății din Budapesta în 1896, și care o va deține și după primul război mondial.

Farmacia a primit aprobarea inițială pe un amplasament pe strada Vitéz între nr. 26 și 40 (azi str. Decebal), dar se pare că s-a mutat pe str. Teleki nr. 64 (azi str. Mareșal Ion Antonescu), la intersecția cu str. Vitéz, amplasament păstrat și după primul război mondial. În timpul celui de-al doilea război mondial, farmacia s-a mutat aproximativ vis à vis în spațiul unde azi funcționează farmacia „Norifarm“, vechiul spațiu având azi destinație comercială.

³³ *Ibidem*, nr. 91/16 apr. 1908.

³⁴ Arh. Naț. Ord. Fond Prim. Mun. Ord., Inv. 141, Dos. 460.

³⁵ *Ibidem*, Dos. 597, f. 16.

15. Farmacia „Diana“

Aprobarea deschiderii farmaciei „Diana“ s-a făcut cu același act cu al farmaciei „Salvatorul“ din 4 oct. 1911³⁶, fiind nominalizat farmacistul Vinnay Béla, absolvent al facultății din Cluj în 1902. Se pare că în preajma izbucnirii războiului mondial el vinde farmacia lui Dőry Mihály, acesta la rândul său revânzând-o în sept. 1918 lui Sebestyén Arthur, absolvent al facultății la Budapesta în 1915, și care o va deține în toată perioada interbelică.

Amplasamentul farmaciei „Diana“ era pe str. Gilányi nr. 26 (azi str. Dimitrie Cantemir), în locul căldirilor demolate (inclusiv farmacia), construindu-se un bloc mare de locuințe (str. Cicero).

16. Farmacia „Sfântul Anton“

Este cea de-a 16-a și ultima farmacie publică deschisă înaintea primului război mondial. A fost înființată de către farmacistul Geher Antal în octombrie 1912³⁷, fiind în posesia ei până în perioada 1916—1917. În mai 1917 figurează ca proprietar Atlasz Lajos, mobilizat pe front și care se întoarce în aprilie 1918, când preia farmacia.

Între farmaciștii angajați din această perioadă, menționăm pe dirigintii Flaskay Kálmán în perioada iulie 1915—oct. 1916, urmat de Nagy Dezső oct. 1916—oct. 1917 (când este mobilizat), Sebestyén Arthur oct. 1917—apr. 1918 (din toamna aceluiași an va deschide farmacia „Diana“).

Farmacia era amplasată pe str. Gerliczy nr. 1 (azi str. Pescărușului, colț cu str. Republicii), în prezent aici funcționând farmacia „Concordia“.

IV. Din ofertele farmaciilor

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, oferta europeană de medicamente de sinteză ale industriei chimico-farmaceutice a început să concureze serios produsele galenice tradiționale preparate în farmacii, fapt sesizabil și la Oradea în ultimul sfert de veac. Aici, pe lângă sursele en gros de medicamente de la Budapesta sau Viena au apărut și alte centre ofertante, cum ar fi Berlin, Praga, Paris, Basel ș.a., evident profilate pe produse ale proaspăt ivitei industrii chimico-farmaceutice.

Odată cu expansiunea de excepție de după 1900 a numărului farmaciilor orădene s-au înregistrat și aparițiile unor fabrici locale cu profil chimico-farmaceutic, cum ar fi „Moskovits Mór și fiul“³⁸ cu noua secție de produse chimico-farmaceutice din 1901, fabrica de eter

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Arh. Naț. Ord. Fond Prim. Mun. Ord, Dos. 612.

³⁸ Pe profilul fabricii de spirt „Moskovits Mór și fiul“ înființată în 1848 s-a dezvoltat și o producție cu caracter chimico-alimentar (1862), apoi s-a deschis noua secție chimico-farmaceutică din 1901, o premieră în Ungaria prin înlocuirea unor articole chimice aduse din import, secție condusă de dr. Moskovits Miklós („Nagyvárada“, nr. 254) 31 oct. 1901.

și produse chimice „Aurora“ S.A. înființată în 1905 sau Fabrica chimico-farmaceutică „Vesta“ S.A. în 1918³⁹.

Fără îndoială, oferta de bază a farmaciilor trebuia să se conformeze farmacopeilor în vigoare — Pharmacopoea Austriaca (ed. 1884, 1889 etc.) Pharmacopoea Hungarica (ed. 1871, 1888 etc. cu anexe 1908, 1909), atât calitativ cât și sortimental. Laboratoarele farmaciilor publice vor continua prepararea unor medicamente pe bază de rețete mai vechi sau mai noi, ponderea fiind reprezentată însă de produsele de tip cosmetic, respectiv de medicamente gastrice, antipiretice și analgezice. Mai mult, gama produselor importate va fi secondată de apariția unor oferte locale, care în perioada interbelică vor deveni specialități, unele depășind interesul local.

Desigur, interesul farmaciștilor în distribuirea unor medicamente și produse chimico-farmaceutice avea un consistent substrat pecuniar, fapt confirmat de numeroasele reclame din presa timpului. Dintre cele mai frecvente oferte ale farmaciilor, amintim:

— produse cosmetice și de igienă generală (creme de față, pastă de dinți, apă de gură, săpunuri, șampoane etc.): ANATHERIN (Viena), BERGER (Troppau), KWIZDA (Viena), DORA (Budapesta), HARMAT-CREME (Debrecen), MARGIT CREME (Arad), PSERHOFER (Viena), BARTILLA (Viena), LISOFORM; LISZKA (Ungaria), FLOT (Paris), PEROL (Merck, Germania), EDELWEISS (Innsbruck), iar ca specialități locale: VENUS-CREME (farm. Grósz S., „Sf. Ștefan“), ALABÁSTROM (pastă de dinți specială, farm. Lédig A., „Crucea de Aur“), MADONNA (săpunuri sp., farm. Pohl Jenő, „Madonna“), FORMACYL (sol. contra transpirației, farm. Lédig A., „Crucea de Aur“).

— produse și medicamente gastrice (pentru digestie): PILULE ELVEȚIENE; MIGRAIN; MARIA CELLI (Cehia), pastile EGGER (Viena), elixir ELET-ITAL (Budapesta), dr. ROSA (Praga), MOLL SEIDLITZ, PSERHOFER (Viena), GASTRICIN (Bratislava), STOMOXYGEN, iar ca o specialitate „culinară“ locală RÁKÓCZI ÉDES MUSTÁR (farm. Csanda E. sen., „Rákóczi Fr. II“).

— produse și medicamente pentru întărirea organismului, antipiretice, analgezice etc.): REPARATOR (Budapesta), PSERHOFER (Viena), DORSCH (untură de pește), MAAGER (Viena), MIRABILE BALSAM; ANTIDOL, CITOSAN, ELEKTRA, SCOTT (untură de pește, Budapesta), SANATOGEN (Berlin) și mai ales reclamă pentru ASPIRIN (Bayer, 1903).

În perioada epidemiei de holeră (1913—1914) cât și pentru prevenirea și tratamentele impuse de condițiile de război (dezinfecție, deparazitare, deratizare etc.), farmaciile orădene au avut un rol deosebit în informarea populației și asigurarea de produse specifice: săpun SUBLIMAT, PEROL (apă de gură), săpun KALI pentru vase, săpun borax PINOSOL, spray PEROLIN pentru încăperi; pentru rufe: CARBOL, LYSOFORM, CREOLIN; pentru scabie și râie SKABOFORM; pentru ploșnițe și insecte SIGORIN etc.

³⁹ Alexandru Pop, *Repere din trecutul industriei chimice orădene*, în rev. „Aletheia“, Oradea, 1995, nr. 5, p. 147.

Pentru merite remarcabile privind activitatea farmaceutică și coordonarea aprovizionării cu materiale farmaceutice solicitate de front — AXA (pentru paraziți), cremă HINDENBURG (pentru picioare), SZANITEC ș.a. —, farmacistul Farkas István a fost distins cu medalia „Crucea Roșie”⁴⁰.

V. Farmaciști remarcabili ai perioadei 1880—1919 (microbiografii)

S-ar putea spune, că, prin tradiție, personalitatea farmacistului reprezenta o îmbinare între o profesiune exigentă, onorabilă, bine conturată și o ținută etică deosebită. Formarea unui farmacist presupunea studii și practică specifice cu responsabilități legale bine stabilite, ceea ce includea pe farmacist în elita societății. De foarte multe ori, personalitatea farmacistului, întărită de vechimea și profesionalismul său trecea înaintea numelui farmaciei. Astfel, de exemplu, farmacia „Coroana Maghiară” era cunoscută în Oradea și împrejurimi ca *farmacia Nyiri*, farmacia „Vulturul de Aur” ca *farmacia Molnár* ș.a.m.d., acest lucru fiind curent chiar după plecarea sau decesul farmacistului în cauză.

Încrederea populației și situația materială prosperă a multor farmaciști au făcut ca unii dintre ei să fie aleși în posturi publice, în special consilieri ai primăriei, ai comisiilor de sănătate (Nyiri Gy., Molnár L., Csanda E., Hankovits F., ș.a.) sau în conducerea unor instituții financiare. De exemplu, în februarie 1909, la Casa Orașenească de Economii (Belvárosi Takarékpénztár) s-au ales pe trei ani farmaciștii Blayer József și Grósz Sándor ca directori (dintre cei nouă titulari), iar între consilieri figurau dr. Medvigy Ferencz și Molnár Lajos: farmacistul Marschalko Léo în 1915 era trezorier la Casa de Economii pentru Agricultură (Agrár Takarékpénztár) etc. În fine, mulți farmaciști figurau între mecenai, susținători materiali ai unor asociații sau acțiuni caritabile.

NYIRI GYÖRGY

S-a născut în 1832 la Săcuieni (Bihor)⁴¹ a absolvit facultatea de farmacie la Viena în 1857. În 1862 se căsătorește cu Ida, fiica farmacistului Láposy Lajos, proprietarul farmaciei „Coroana Maghiară” din Oradea, care transcrie în același an farmacia pe numele ginerelui său. Între 15.V. 1863—1.I.1865 Nyiri va fi și proprietarul unei farmacie rurale, la Berettyóújfalu (Ungaria) pe atunci aparținând județului Bihor, pe care o va da în arendă în perioada cât a fost proprietar⁴². În 1884, ca urmare a demolărilor și noilor construcții de pe str. principală (Fő utca), unde-și avea farmacia la nr. 18, se mută puțin mai spre centru cu câteva case, la intersecția cu Uri utca (str. Domnească). După noua numerotare, casa

⁴⁰ „Nagyvárad”, nr. 3 apr. 1915.

⁴¹ Lakos Lajos, *Nagyvárad — múltja és jelenéből* (Oradea — trecut și prezent), Oradea, 1904, p. 51. Din necrologul său („Nagyvárad”, nr. 185), 13 aug. 1907 rezultă că a decedat la 77 de ani, deci s-ar fi născut prin 1830. În registrul romano-catolic al născuților din Săcuieni între anii 1828—1834 nu figurează numele său.

⁴² „Nagyvárad”, nr. 130/10 apr. 1891.

(farmacia și locuința) avea nr. 8, ca apoi în 1907, după alte schimbări de numere și nume de străzi, să se afle la nr. 1 pe Uri utca, până la naționalizare (1949).

A avut trei băieți: Ödön, care și-a luat doctoratul în farmacie-chimie și l-a succedat în administrarea farmaciei; Béla, avocat și Lajos, decedat în 1892, la 21 de ani, student la drept.

Bolnav în ultimii ani de viață, suferind câteva atacuri cerebrale, farmacistul Nyiri Gy. se stinge la 12 august 1907, discursul funerar fiind rostit de farmacistul Hankovits Ferencz, unul dintre discipolii săi.

Nyiri György a fost una dintre cele mai reprezentative personalități ale orașului. Timp de aproape 45 de ani a condus una dintre cele mai vechi și îndrăgite farmacii orădene, sub mână și în prezența lui transformându-se nu numai apoteca în

farmacie ci și orașul însuși. La *farmacia Nyiri*, cum era cunoscută, au fost pregătite generații întregi de farmaciști asistenți, practicanți, ucenici. Aflată pe strada principală a orașului, farmacia a fost și un „casino” al discuțiilor politice și cetățenești.

Nyiri a fost membru fondator al Societății de Medicină, Farmacie și Științele Naturii din Bihor (1868), mulți ani casier-trezorier al acesteia (până în 1898), președintele Corporației farmaciștilor din Debrețin — Bihor, membru marcant al Consiliului Municipal. A participat activ la viața social-politică a orașului, sprijinind material activități culturale-civice. A fost membru al Comisiei de revizie financiară a Asociației județene pentru educație civică (Biharmegyei Népmívelési Egyesület).

EMBER EMANUEL

Din păcate, datele de care dispunem despre farmacistul Ember Emanuel sunt foarte sumare, deși, la timpul său, farmacistul a fost poate cel mai cunoscut locuitor al cartierului Velența din Oradea. Anul nașterii 1833 îl putem reconstitui după anunțul decesului său din ziarul „Nagyvárad” nr. 1 din 1 ian. 1897: „A murit farmacistul Ember Emanuel pe 30 decembrie 1896 la ora 23, de aprindere de plămâni. Vârsta 63 de ani, în al 15-lea an al căsniciei”.

Ember a absolvit facultatea de farmacie la Viena în 1858 iar în 1866 este semnalat ca proprietarul farmaciei „Sfântul Ladislau” de pe str. Clujului nr. 219, în cartierul Velența.

Va deține farmacia până la moarte, așadar o perioadă de cel puțin 30 de ani, ceea ce vorbește de la sine asupra continuității activității sale

profesionale. N-a avut copii, dreptul personal asupra farmaciei fiind preluat de văduva sa, care va angaja un diriginte pentru administrarea farmaciei.

Ember a fost unul din membrii marcanți ai S.M.F.Șt.Nat. din Bihor, societatea evocându-i personalitatea și activitatea într-un punct distinct în ședința anuală din 15 mai 1897⁴³. El s-a implicat și în viața social-culturală a concetățenilor săi fiind și casier-trezorier al asociației culturale „Clubul Popular din Velența” (Váradvelencei Népkör).

HERING SÁNDOR

S-a născut la Săcuieni (Bihor) în anul 1843 (sau 1844). Facultatea de farmacie a absolvit-o la Budapesta în 1873. La sfârșitul anului 1875 era asistent la vechea și cunoscuta farmacie „Crucea de Aur”, proprietate a bătrânului farmacist Bertsinsky Károly, după moartea căruia (1876) ia în arendă farmacia, de la văduva și fiica lui Bertsinsky. După 15 ani de arendă, în noiembrie 1891, Hering reușește să deschidă cea de a 7-a farmacie orădeană „Îngerul Păzitor”, în casa proprie, pe strada Teleki nr. 427 (azi str. Mareșal Ion Antonescu), nu departe de farmacia „Crucea de Aur”. El va deține farmacia până la moartea „tragică și neașteptată” la 14 iunie 1903⁴⁴.

Se pare că în perioada 1901—1903, după plecarea arendașului Sternthal Sándor de la farmacia „Crucea de Aur” spre a-și deschide și el propria farmacie („Șarpele”, 1901), Hering S. a rearendat farmacia „Crucea de Aur” de la văduva Bertsinsky, întrucât presa vremii consemna preluarea farmaciei „Crucea de Aur” de către farmacistul Rozvány György⁴⁵ ca urmare a decesului arendașului Hering Sándor⁴⁵.

Hering Sándor a fost bine cunoscut și apreciat de colegi și public, în cei aproape 30 de ani de serviciu; a participat la numeroase acțiuni umanitare, a fost membru marcant în conducerea S.M.F.Șt.Nat. din Bihor (din 1898 casier-trezorier, succedându-i lui Nyiri Gy.) precum și membru activ al Consiliului Municipal și al Comisiei de sănătate de pe lângă primărie.

MOLNÁR LAJOS

Alături de Nyiri György, farmacistul Molnár Lajos este personalitatea la fel de emblematică a farmaciei orădene din ultimul sfert al secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea.

S-a născut la 21 septembrie 1847 la Oradea, ca fiu al farmacistului Molnár József care a cumpărat farmacia „Vulturul de Aur” în 1846, și al Vilmei Haán. Trei dintre fiii bătrânului farmacist József vor urma cariera tatălui: Lajos, Miklós și János, dar numai Lajos va rămâne titular

⁴³ *Ibidem*, nr. 115/16 mai 1897. Societatea de Medicină, Farmacie și Științele Naturii din județul Bihor avea ședințe ordinare lunare și o ședință anuală asupra activității anuale, când se alegea și Consiliul de conducere al Societății.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 135/16 iun. 1903. Se zvonea că farmacistul s-ar fi sinucis cu morfină, dar medicii au constatat decesul ca urmare a unei hemoragii cerebrale. Dintre cei patru copii ai săi, István, în vârstă de 7 ani, decedase înainte cu un an (1902).

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 167/22 iul. 1903.

al farmaciei părintești, căreia îi va ridica în continuare prestigiul, făcând-o cunoscută în toată țara. După absolvirea facultății în 1873 la Viena, îl va asista pe tatăl său în farmacie, unde în 1875 îl găsim și pe fratele său mai mic, Miklós ca practicant. În 1880 Molnár Lajos figura ca provisor (diriginte) al farmaciei iar în 1888 ca proprietar.

Neavând copii (doar o fiică pupilă), în decembrie 1907 vinde farmacia cu 220 000 de coroane farmacistului Farkas István, după ce mai bine de 60 de ani, farmacia fusese în posesia familiei Molnár. De la vinderea farmaciei, a trăit relativ retras, activând doar ca administrator al bisericii evanghelice (luterană-augustană) din Oradea. În 1909 îi moare fratele János (57 de ani) iar după trei ani, la 27 martie 1912 moare și el în urma câtorva luni de boală.

La fel ca și la farmacia Nyiri, la farmacia Molnár s-au pregătit și au practicat un mare număr de viitori farmaciști: Csanda Endre sen., Csanády Kálmán, Székely Miksa ș.a.

Molnár Lajos a fost un om deschis, jovial, popular. A fost membru marcant al S.M.F.Șt.Nat. Bihor, membru al Consiliului Municipal și primcurator al bisericii evanghelice locale⁴⁶.

HANKOVITS FERENCZ

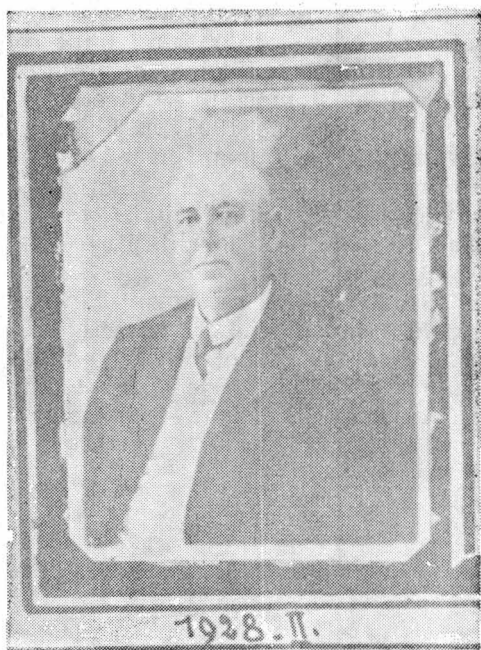
Într-un fel, farmacistul Hankovits Ferencz este o întruchipare a tipului de farmacist orădean al primului sfert al secolului XX: bun profesionist, iscoditor și întreprinzător, interesat de problemele sociale ale urbei, chiar idealist, dar, spre deosebire de cei mai mulți dintre confrați, păgubaș în afaceri.

S-a născut la Drăgești-Ceica (Bihor) la 1 februarie 1863⁴⁷. Școala elementară a urmat-o la Oradea, în 1880 fiind ucenic practicant cu 4 clase gimnaziale la farmacistul Racsek de la „Leul”. Urmează apoi facultatea la Cluj, absolvind în 1887, practica de farmacist efectuând-o în câteva orașe ardelenene, dar mai ales la farmacistul Nyiri Gy. din Oradea unde se va iniția cu adevărat în secretele meseriei.

⁴⁶ Lakos Lajos, *Nagyvárads — múltja és jelenjéből*, Oradea, 1904, fig. 87.

⁴⁷ Cele mai multe date biografice provin din relatările și lucrarea farmacistului Urszinyi Zoltán („În amintirea farmacistului Hankovits Ferenc” /manuscris/). ca documente de familie, inclusiv fotografia farmacistului Hankovits.

În aprilie 1892 redeschide la Sălacea (Bihor) farmacia „Coroana Maghiară”⁴⁸ pe care o vinde în iunie 1894, încercând să cumpere farmacia „Hygea” din Seleuş (azi cartierul „Nufărul 2” din Oradea), unde lucra la farmacistul Marchalko Léo. După ce i se respinge cererea din 1895, Hankovits reuşeşte să o cumpere abia în 1896, deschizând-o la începutul lunii decembrie. Începând din 1900 încearcă să mute farmacia din Seleuş mai spre Oradea, în cartierul Csillagváros (azi zona Dimitrie Cantemir), dar n-a obţinut aprobarea nici pentru terenul de construcţie. În iulie 1904 ia foc farmacia din Seleuş⁴⁹, fapt ce determină Consiliul orăşenesc să-i aprobe mutarea farmaciei în Csillagváros, mai spre interiorul oraşului, aceasta fiind a 10-a farmacie din Oradea. După tracasări

birocratice şi prelungirea autorizaţiei de deschidere a farmaciei, o deschide în iulie 1906 sub numele „Speranţa” pe str. Vămii nr. 4 (azi Piaţa Cetăţii, pe locul respectiv aflându-se azi Banca Comercială „Ion Țiriac”). Tot în 1906 a încercat să deschidă o farmacie (eventual o filială) la Băile Felix, fără să reuşească.

Nemulţumit de venitul realizat de farmacia „Speranţa”, Hankovits reuşeşte să obţină în 1910 aprobarea de mutare a farmaciei mai spre centru în Piaţa Mare nr. 7, sub numele nou de „Steaua”. Încă înainte de mutare, în februarie 1909, arendase farmacia „Speranţa” lui Vinnay Béla şi-i va prelungi acestuia arenda şi după mutarea şi deschiderea farmaciei „Steaua” în 1910, el personal concentrându-şi forţele financiare şi intelectuale spre „opera vieţii sale”: linia de tramvai Oradea—Băile Felix şi Episcopale. Astfel, în acest scop a înfiinţat un birou de proiectare, o societate pe acţiuni, întocmind documentaţia tehnică pentru terenuri şi construirea liniei, inclusiv concesionarea pe 60 de ani a liniei. Cheltuielile uriaşe, inflaţia, concurenţa căilor ferate (linia Oradea—Beiuş), izbucnirea războiului mondial îl scot din cursă, falimentând toată iniţiativa. Este nevoit să-şi vândă farmacia în 1918, închiriază alta, ca apoi să accepte dirigenţia la farmaciile unor spitale: între 1920—1924 la farmacia Spitalului militar, iar între 1924—1928 la Spitalul Judeţean, a cărui farmacie o înfiinţase. Moare la 23 aprilie 1928.

Interesantă este şi viaţa omului Hankovits, tată a 7 copii (3 fete şi 4 băieţi), dintre care două fete au murit în timpul vieţii lui, relaţiile fa-

⁴⁸ „Nagyvárad”, nr. 108/17 apr. 1892.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 180/29 iul. 1904.

miliale, amicale și cu oamenii, în general. Rămâne exemplară însă probitatea sa profesională, fiind mult solicitat de medicii colaboratori, având și o maximă, nu lipsită de un anumit umor: „primul pas spre vindecare este golirea stomacului și intestinelor“.

În decembrie 1901 publică o interesantă broșură privind etatizarea farmaciilor⁵⁰ expunând avantajele economice și cele de ordin tehnico-sănitărilor și social; farmaciile etatizate s-ar împărți în trei clase: cl. I principale, în reședințe de județ, cu laborator de cercetări: cl. II-a în orașe mari și cl. III-a în localități rurale. Evident, reacția colegilor n-a fost una de aprobare...

În iulie 1902 este primit în S.M.F.Șt.Nat. din Bihor unde în același an (la 1 octombrie) va conferența asupra farmaciilor. În 1908 este ales președinte al filialei bihorene a Uniunii Naționale a Farmaciștilor. Tot înainte de război, a fost ales membru al Consiliului Municipal, deputat al cartierului Subcetate. Cu adevărat, a fost un om care și-a iubit profesiunea, oamenii, viața.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 292/15 dec. 1901.

⁵¹ Dr. Varságh Zoltán, Koritsánszky Ottó, *Gyógyszerészek Zsebnaptára az 1913-ik évre*, Budapest, Stephaneum Ny. R.T. 1912, p. 166—221.

Tabela 1

Creșterea populației orașului Oradea între anii 1814—1921

ANUL	NR: LOCUITORI	NR. de FARMACII	NR. LOC:/NR: FARM. (2/3)
1	2	3	4
1814	cca 4 700	4	cca 1 175
1823	15 727	4	3 932
1850	18 904	5	3 780
1857	22 443	6	3 740
1859	cca 23 000	6	cca 3 833
1870	28 698	6	4 783
1881	31 441	6	5 240
1891	40 000	7	5 770
1895	42 835	7	6 119
1900	cca 47 000	8	cca 5 875
1901	48 300	9	5 366
1910	64 169	13	4 936
1911	cca 65 500	15	cca 4 365
1912	cca 67 000	16	cca 4 190
1913	cca 68 500	16	cca 4 280
1914	69 949	16	4 372
1915	cca 65 000	16	cca 4 062
1920	68 081	17	cca 4 000
1921	cca 70 000	20	cca 3 500

Tabela 2

Situația numărului de farmacii în principalele orașe ale Ungariei, inclusiv unele orașe din Transilvania în anul 1912⁵¹

Localitatea	Număr de locuitori	Nr. de farmacii	Nr. loc./farm. col. 2/col. 3
1	2	3	4
Arad	63 166	11	5 742
Bistrița	13 236	3	4 412
Brașov	41 056	9	4 562
Budapesta (Ungaria)	880 371	114	7 722
Debrecen (Ungaria)	92 729	12	7 727
Fiume (Rijeka. Croația)	49 806	8	6 226

Nota editorilor 51: numărul de locuitori (col. 2) este conform datelor statistice pe anul 1910 iar numărul de farmacii (col. 3) este la I.XI.1912.

Nota noastră: nr. loc./farm. (col. 4) va fi fost cu ceva mai mare datorită creșterii probabile a numărului de locuitori (col. 2) în perioada 1910—1912.

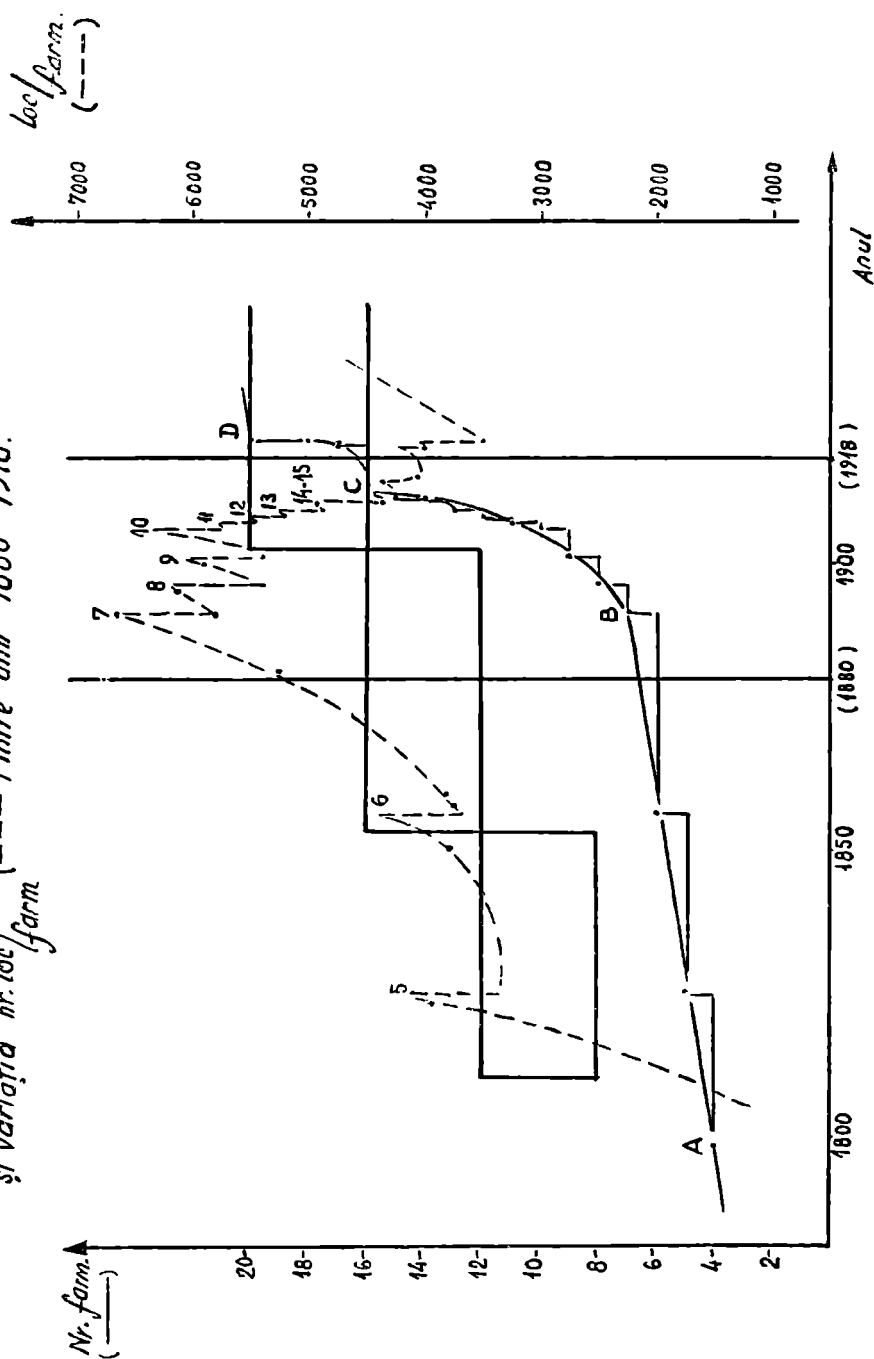
1	2	3	4
Győr (Ungaria)	44 300	9	4 911
Kassa (Košice, Slovacia)	44 211	6	7 270
Kecskemét (Ungaria)	66 834	7	9 548
Cluj	60 808	9	6 756
Târgu Mureș	25 517	4	6 379
Miskolcz (Ungaria)	51 459	8	6 432
Salonta	15 943	3	5 314
Sibiu	33 489	7	4 784
Oradea	64 169	16	4 010
Pécs (Ungaria)	49 822	8	6 228
Pozsony (Bratislava, Slovacia)	78 223	13	6 017
Szabadka (Subotica, Iugoslavia)	94 610	10	9 461
Satu Mare	34 892	8	4 361
Szeged (Ungaria)	118 328	15	7 888
Timișoara	72 555	14	5 182

PHARMACIES PUBLIQUES D'ORADEA PENDANT LA PÉRIODE 1880—1919

(Résumé)

Entre les années 1880—1919 Oradea a connu un développement économique et social remarquable, y compris les pharmacies. Si en 1881 on comptait 6 pharmacies publiques, en 1912 à Oradea ils fonctionnaient 16, en plaçant la ville dans le premier rang (après la capitale) en ce qui concerne le nombre absolu de pharmacies. On présente ensuite des micromonographies des pharmaciens, les médicaments et les produits pharmaceutiques les plus connus dans l'époque ainsi que des courtes biographies des cinq pharmaciens d'élite d'Oradea.

Fig 1 Creșterea numărului farmaciilor publice orădene (—) și variația nr. loc./farm. (---) între anii 1880—1918.

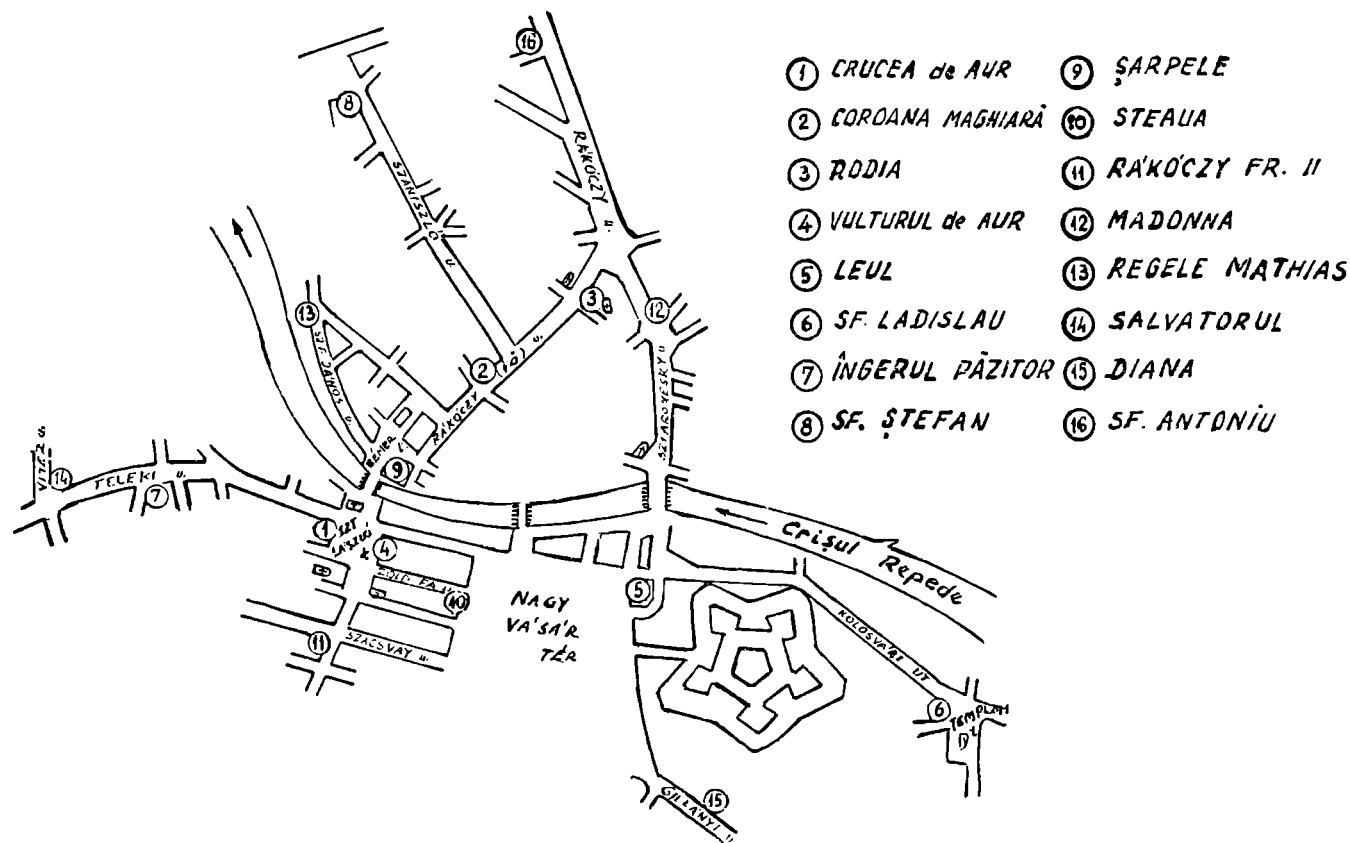

Fig. 2. Schița amplasării farmaciilor publice din Oradea în anul 1913.